

Få EU-granskningar – varför det?

Anton Karlsson*

Trots att många av de lagar som påverkar människor, företag och institutioner i Sverige beslutas i EU är bevakningen av de som stiftar lagarna eftersatt. En genomgång av ett par av de ledande granskande redaktionerna visar att EU ytterst sällan granskas.

När Sverige folkomröstade om medlemskap i EU i november 1994 valde man att bli en del av det etablerade Europasamarbetet. Samtidigt gav väljarna bort en stor del av makten över Sverige och dess invånare till politiker i Bryssel. Sveriges lagar stiftas av riksdagen, men alla länder i Europeiska unionen omfattas även av EU-lagstiftningen. Under de första åren uppmärksammades vissa av lagarna som implementerades stort, även om de oftast handlade om gungställningar och köttfärsförpackningar. I dag omfattas runt 50 procent av de beslut som fattas i Sveriges kommuner och regi-

* Anton Karlsson är journalist och skriver masteruppsats i journalistik vid JMK, Stockholms universitet.

oner av EU-lagstiftning enligt siffror från SKR¹. Det kan röra sig om både rättslig och politisk påverkan, från bindande förordningar till riktlinjer, råd och partnerskap med kommuner i Europa. Även andra sätt att mäta EU:s inflytande över lagstiftning gällande Sverige landar i liknande storleksordningar.

Men hur ser granskningen av EU ut så här 25 år efter Sveriges inträde i unionen, och hur har svenska redaktioner arbetat för att bevaka vad händer i unionen? En genomgång av hur två av Sveriges granskande redaktioner inom public service arbetar med att granska EU och dess beslutsfattande instanser visar att de bara gjort en handfull granskningar av EU och dess institutioner. Det är inte i närheten av hur ofta de gräver i svenska politikernas och tjänstemäns förehavanden.

Uppdrag Granskning i SVT har endast producerat 14 reportage som granskat EU sedan starten vid millennieskiftet. Det motsvarar 2,3 procent. *Sveriges Radios Kaliber* har sedan programmet startades 2006 gjort sex motsvarande granskningar, vilket utgör ungefär en och en halv procent. (Se nedan för ytterligare definition samt en lista över EU-granskningarna.)

Vi har talat med några ansvariga om vad som lett till att bara en handfull granskningar av EU:s beslutsfattande gjorts, trots att sättet lagarna stiftas på från idé till beslut påverkar Sverige lika mycket som våra egna lagar. Bland orsakerna för detta nämns en svår-

¹ <https://skr.se/download/18.a827c16146db10f89a70fa9/1578383122889/EU%20i%20lokalpolitiken.pdf>

förstådd byråkrati, lågt intresse och svaga kunskaper hos mottagarna och svår genomtränglig transparens i Bryssel.

Ulf Johansson var ansvarig utgivare för SVT:s undersökande flaggskepp *Uppdrag granskning* fram till sin pension i slutet av januari, och har god insyn i hur man jobbat med att gräva i vad som händer i Bryssel. Han är stolt över arbetet som lagts ned, men inte nöjd.

– Om man börjar med att vara självkritisk så har vi granskat EU:s politik väldigt lite. Någon gång granskade vi de svenska kandidaterna, men det är inte mycket mer än så. Däremot har vi ibland granskat frågor kopplade till EU-lagstiftning. Vi har också fått lägga ned granskningar om EU, bland annat en om EU-organ på Balkan. Bevakningen av EU sker främst genom *SVT Forum* och genom våra korrespondenter. Men vi på *UG* har gjort förhållandevis lite, säger Ulf Johansson och sätter fingret på något grundläggande om EU-bevakningen.

Enligt Ulf Johansson kan EU:s struktur ha något med saken att göra. För att *Uppdrag granskning* ska kunna göra ett avsnitt krävs en konkret hypotes och ett tydligt grepp. Tittarna måste förstå vad det handlar om och varför det är viktigt. Det kan vara svårt i EU.

– Det finns en bild av att EU är krångligt och svårt, och det kan jag hålla med om. Det är en kolossal och näst intill ogenomtränglig organisation, och dessutom är vissa instanser inte alls lika öppna eller tillåter den insyn som vi är vana vid hos svenska myndigheter. EU-kommissionen och mycket annat i Bryssel är mer slutet och har starkare sekretess. Det är ett problem för oss som granskar.

För en svensk journalist som är van vid offentlighetsprincip och viss öppenhet måste det kännas ovant. Hur påverkar detta granskningarna?

– Det påverkar förstås mycket. Parlamentet känns rent journalistiskt väldigt osexigt. Vilka frågor är det de har makt över? Maktförhållandet mellan kommission och parlament är något helt annorlunda än det mellan riksdag och regering i Sverige. När någon granskade hur EU-parlamentarikerna använder sina anslag blev det tydligt. I Sverige hade allting varit offentligt, nere i Bryssel kunde parlamentarikerna själva bestämma vad de ville redovisa. Den typen av skilda spelregler gör det svårt att granska när man är van vid hur det fungerar i Sverige. Vi har politiker som inte berättar allt, men vi har inte den typen av sekretess.

En granskande redaktion har ofta lång tid på sig att göra sina undersökande reportage, och möjlighet att gå på djupet. Men att nå mottagaren på andra sidan kan ofta vara svårare när ämnena är invecklade, en tittare bör kunna förstå vad som gått snett utan att ha koll på EU:s komplexa organisation. För att en EU-granskning ska vara aktuell för *UG* måste det finnas en tydlig koppling till hur det påverkar människor i Sverige, samtidigt måste det gå att på ett enkelt och tydligt sätt konkretisera och visa på vilka missförhållanden det handla om.

Lagstiftningen i EU fungerar inte på samma sätt som i Sverige, handläggningstiderna kan vara upp till sex år och insynen i beslutsfattandet kan variera kraftigt. Men det betyder inte att det är ogranskningsbart enligt Ulf Johansson. Ofta kan det också finnas kopplingar till intressen utanför parlamentet.

– Vi kan få tips om att en intressesfär håller på att försöka få EU att få igenom en viss lag som gynnar dem, eller en viss industri. Då handlar det om att förstå varför den är väg genom byråkratin, och i vilken ordning. Lobbyismen inom EU är också ett angeläget grävprojekt. Det finns många exempel, men kanske drar vi oss ibland för att det känns svårnavigerat. Sedan ska man kanske inte underskatta det geografiska, politiska och kulturella avståndet mellan Sverige och Bryssel, säger Ulf Johansson.

När den amerikanska primärvalssäsongen drog igång med demokraternas nomineringsval i Iowa i början av februari hade *Sveriges radio* sex personer på plats i den lilla delstaten i hjärtat av mellanvästern. De komplicerade processerna som genomsyrar den amerikanska demokratin förklaras noga i *Sveriges Radios* sändningar, och den som lyssnar får reda på hur det demokratiska partiets väljare i varje delstat ska ta fram sin favoritkandidat. Intresset är stort, men det är knappast mindre komplicerat än hur saker fungerar i EU. Är det kanske paketeringen av EU-rapporteringen som är problemet? **Andreas Liljeheden** är *Sveriges radios* Brysselkorrespondent med särskild koll på arbetet i EU. Han tror att det kan finnas flera förklaringar till varför intresserat uteblivit, och att lite kan bero på hur EU presenteras. Innan han var anställd av SR frilansade han från Bryssel.

– Jag har själv funderat över ointresset. I länder som varit med och grundat EU finns det mer EU i det politiska DNA:t. Då finns det också en annan kunskap och förståelse för hur EU funkar. Det spelar säkert in. Men det är svårt att svara på. Jag håller dock med om

att det finns ett ointresse, att EU anses vara krångligt och att kunskaperna ofta är låga, även på redaktioner. Som journalist borde man ju läsa på när man ska rapportera, där upplever jag att det kunde finnas mer förkunskaper och större intresse. Jag tror att det gör att det finns en rädsla att ta i frågor som rör EU.

Men även i andra länder kan intresset för EU svikta, trots att de har samma lagstiftande makt över alla medlemsnationer. När EU skulle ta fram kandidater för den viktigaste ledarpositionen, en kamp som senare vanns av **Ursula von der Leyen**, var två av tre kandidater tyskar och ledande EU-parlamentariker dessutom. Ändå visade en undersökning på att de två hoppfulla EU-politikerna var så gott som helt okända i hemlandet.

– Det handlar nog inte om att personerna i sig är kändare, säger Andreas Liljeheden och tar upp två svenska parlamentariker som exempel.

– **Fredrik Federley** och **Tomas Tobé** är två ganska kända svenska politiker, men nu när de sitter i Bryssel är det nästan som att de hamnat utanför den politiska bevakningen.

Hur påverkar de uteblivna granskningarna politikernas arbete i EU-parlamentet?

– Jag tror att om man blivit invald i EU så vill man nog ha en del press och uppmärksamhet, framförallt vill man vara med och forma arbetet i EU baserat på sin kandidatur. En duktig politiker har större möjligheter här att få med andra på sin linje än hemma i det egna parlamentet.

EU:s lagstiftande process kan ta flera år. Först kommer kommissionen med ett förslag, efter det ska oftast både medlemsländerna och parlamentet fatta beslut. Något som kan ta många år. När en lag sedan klubbas igenom kan det vara svårt var i processen det avgörande skedde, vilken ändring lades av in av vem? Vilka ställde sig för och emot? Enligt Andreas Liljeheden påverkar detta redaktionernas vilja att bevaka EU:s lagstiftande funktion, även om rör frågor som påverkade Sverige.

– Som frilansare kunde det vara svårt att sälja in EU-gräv. Jag har kolleger som jobbar för andra medier som säger att de inte får ha EU i rubriken eftersom det inte genererar klick. Jag blir ledsen när jag hör det, för EU är ju ingen separat fråga, eller utrikespolitik. Det är ju våra svenska parlamentariker som kommer ned till Bryssel och fattar beslut, visserligen tillsammans med andra, men ändå. Beslut som påverkar Sverige, i den bemärkelsen är det ju inrikespolitik. Egentligen borde man inte dela upp bevakningen på det sättet. Många fler skulle kunna jobba med EU-frågor inrikespolitiskt, säger Andreas Liljeheden, vars egen bevakning främst handlar om det dagliga livet i maktens korridorer i Bryssel.

De granskningar som gjorts kring EU har oftare handlat om skandal och person än om hur beslutsordningen går till eller om vad som beslutas. **Per Gahrtons** trixande med närvarolistor, Sverigedemokraternas partigrupp eller **Lars Adaktussons** personliga åsikter i abortfrågan har hört till den typen av granskningar som oftast gjorts. Vilka särskilda intressen som påverkar EU:s lagstiftning är svårare att granska.

I fallet Adaktusson blev det ändå väldigt tydligt att vad som händer i Bryssel kan ha stor påverkan på opinionen på hemmaplan. Efter *Dagens Nyheters* avslöjande om att Adaktusson röstat emot kvinnors rätt till abort 22 gånger tappade Kristdemokraterna stort i opinionen. Det visade sig senare att partiet tappade nästan hela den väljarskara bestående av unga kvinnor som man lyckats attrahera inför valet 2018.

– Artikeln om Lars Adaktusson var väldigt bra och genomarbetad, säger Andreas Liljeheden.

– Sen att han själv inte ville uttala sig, där kan jag tänka mig att han som EU-parlamentariker kanske tänkte att han kunde komma undan eller ducka frågan. Men i det här fallet blev rapporteringen så pass stor att det påverkade opinionen på hemmaplan. Tyvärr kommer de kanske ofta undan med uttalanden som antingen inte är EU-kompetenta eller med överdrifter, det kan gå även åt det hållet, menar Liljeheden.

– Men även EU-politikerna granskas ju. **Cecilia Wikström** och hennes bolagsuppdrag blev en stor grej, när hon fick avsäga sin plats efter att hon inte ville släppa dem. Granskningen av Adaktusson kunde göras eftersom någon hade möjlighet och resurser att granska varje omröstning om aborter under fem års tid. Det kanske är den typen av resurser som krävs för att kunna granska EU på ett rättvist sätt.

På *Sveriges radios* granskande program *Kaliber* har man också haft svårt att granska EU som lagstiftare. Det finns granskande reportage som går att koppla till EU, exempelvis om den fria rörligheten som bidragit till att det blivit lättare att utnyttja billig arbetskraft, eller om hur sjukvården som vuxit fram i de olika

EU-länderna ska fungera när de harmoniseras med varandra. **Annika R Eriksson** är redaktör på Kaliber och tycker att de skulle kunna göra mer när det kommer till EU.

– Vi har genom åren haft svårigheter att göra riktigt bra EU-gräv. Det blir en längre process och man kommer längre ifrån medborgarna, när något granskas i Sverige är det ofta lättare att hitta en ansvarig myndighet eller politiker, ofta blir det också bättre journalistik då och mer relaterbart. EU är tungt och svårt att förstå, men samtidigt väldigt viktigt. Där kan vi bli bättre. Vi är medvetna om att besluten i EU påverkar svensk lag, och det är viktigt att förstå hur det går till.

Sammanfattningsvis kan bristen på granskande EU-bevakning utifrån våra intervjuer ses som ett problem med två orsaker. Det invecklade parlamentariska och juridiska systemet där flera länder och politiska strukturer samsas kräver stora resurser, förkunskaper och tid hos den som granskar. När de komplicerade EU-granskningarna dessutom inte väcker särskilt starka reaktioner eller känslor hos publiken ses de som ett otacksamt område att ge sig i för de grävande redaktionerna.

EU-granskningar i Uppdrag Granskning och Kaliber

För att ta reda på hur programmen bevakat EU har vi gått tillbaka till programmets start, i *Uppdrag granskning*s fall 2001, och i *Kalibers* 2008. Under dessa år har programmen, som fortfarande produceras, hunnit sän-

da 100-tals avsnitt med granskningar av makthavare, myndigheter och missförhållanden. Vår genomgång visade att förhållandevis få av dessa har tagit upp frågor som rör EU.

Vi har räknat sådant som berör EU, dess lagstiftning och funktion. Däremot har sådant som bara indirekt kopplas till EU uteslutits, t ex UG:s granskningar av svenska polisens agerande vid EU-toppmötet 2001. Frågor kring lagar, fri rörlighet och företag som lyder under EU-lag, eller hur EU:s mål påverkar Sverige räknas dock in.

Bilaga EU-granskningarna i undersökningen:

Uppdrag Granskning 14/605 avsnitt under perioden 2001–2019 (2,3 procent)

16 oktober 2002

Om de tusentals svenska hästar som försvinner spårlost varje år och smugglas genom Europa till slakterier i Italien.

23 mars 2004

Om bönder med djurförbud som kvitterar ut EU-bidrag för djurskötsel.

6 april 2004

Uppföljning av reportaget om djurförbud.

1 juni 2004

Om Sveriges EU-representanter och hur de sköter sitt jobb. Granskning av hur ofta de svenska parlamenta-

rikerna deltar i omröstningarna och i utskottsarbetet i EU-domstolen i Strasbourg.

5 april 2005

Om vad som händer med svenska jobb när EU utvidgas österut.

31 maj 2005

Svenska riksdagsledamöter om EU:s nya grundlag.

30 augusti 2005

EU satsar miljardbelopp på rabatterat överskottsfett till barn och skolor, trots att övervikt hos barn och unga ökar dramatiskt.

12 december 2006

Om Sveriges och EU:s inställning till Hamas efter att den terrorstämplade rörelsen vunnit det palestinska valet.

6 mars 2007

Om Lettlands rysktalande minoritet utan medborgarskap, en grupp som lovades få det bättre inför EU-inträdet.

1 september 2010

Om "Euro-orphans", barnen som växer upp utan föräldrar när deras mammor och pappor jobbar i andra europeiska länder för att försörja sig. I EU-landet Lettland beräknas en tredjedel av landets arbetsföra befolkning arbeta utomlands.

20 mars 2013

Om åkeribranschen och de utländska chafförerna som tvingas bo i sina bilar i månader för att kunna försörja sig.

16 och 23 september 2015

I två program riktas fokus mot EU-migranter i Sverige. Om hur EU-medborgare förändrade svensk lagstiftning, och om vad samhället gör.

28 oktober 2015

Om EU och vad man vill med sin flyktingpolitik. Vad är det som leder till att människor dör på överfyllda båtar på medelhavet?

**Kaliber i PI 6/400 avsnitt under perioden 2006–2019
(1,5 procent)**

9 november 2008

Granskning av EU och miljömålen. Vad gör EU för att nå sina mål?

7 april 2013

Om arbetskraftsinvandring inom EU och följderna i de olika medlemsländerna.

5 maj 2013

Om hästköttsskandalen som skakat den europeiska slaktindustrin.

31 augusti 2015

Om romernas situation i Europa och om hur hemländerna agerar.

25 april 2016

Om EU-landet Polen och de konservativa krafter som styr och ökar i popularitet.

20 mars 2017

Om behandling för överdrivna svettningar. Svenska medborgare har fått rätt till ifrågasatta behandlingar i andra EU-länder.